

Úloha cirkvi v zápase o národnú identitu obyvateľstva severného Spiša a Oravy v rokoch 1918 - 1939

Pavol Matula, Ústav regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity,
matula.pavol@azet.sk

MATULA, Pavol. Fighting of the Churches for national identity of Goral population in Northern Spis and Orava in period of 1918 - 1939. Individual and Society, 2007, Vol. 10, No. 4.

The Church has had a big influence on inhabitants of Northern Spis and Orava for ages and Poland and Czechoslovakia utilized this fact in fighting of the local population for national identity in inter-war time. In after-war period the struggle was concentrated on time when a plebiscite about the controversial territory was being prepared. The fighting continued between believers and some Slovak priests on the one hand and Polish government and church authorities on the other hand after 1920 when Northern Spis and Orava were incorporated into Poland. After two decades the polonification had not been as successful as Polish side expected.

National identity. Goral population. Northern Spis.

Pojem národ sa spravidla chápe ako spoločenstvo ľudí vytvorené pôsobením rôznych činiteľov akými sú najmä jazyk, spoločné územie, kultúra, hospodárstvo či psychika. Nemenej dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje formovanie daného etnického celku je však aj konfesionalita. O jej význame svedčí aj to, že jej konkrétna podoba je často neoddeliteľnou súčasťou určitého národného spoločenstva a to nie len ako ďalší doplnujúci faktor, ale mnohokrát suplujúci tie, ktoré chýbajú. Neraz patrí konfesionalita k základným činiteľom či je dokonca najvýznamnejším faktorom determinujúcim danú etnickú skupinu.

V prípade obyvateľstva oblastí severného Spiša a Oravy, nazývaného tiež goralským, bolo vierovyznanie (až na drobné výnimky rímsko-katolícke) neoddeliteľnou súčasťou jeho každodenného života a koncom 19. no najmä v priebehu 20. storočia sa stalo jedným z rozhodujúcich faktorov dotvárania národného povedomia.

Po ukončení prvej svetovej vojny v roku 1918 a následnom konštituovaní ČSR a Poľska, vznikol o územie severného Spiša a Oravy, ktoré bolo dovtedy súčasťou Uhorska, medzi oboma novovzniknutými štátmi spor.

Československá strana sa pri nároku na toto územie opierala o argumenty založené na historickom princípe, keďže ČSR, ktorého súčasťou sa stalo Slovensko, bolo nástupníckym štátom bývalého Uhorska a uvedené oblasti k nemu patrili viac ako tisíc rokov. Poľsko zasa vsadilo na etnický princíp, keďže podľa neho bolo tamojšie obyvateľstvo poľského pôvodu. Spor oboch štátov o spomenuté územie bol prepojený so sporom o oblasti Tešínska, ktoré sa nachádzali na hranici českých krajov a Poľska.

V decembri 1918 obsadili poľské jednotky časť Spiša, z ktorého sa, po zákroku Najvyššej rady, museli už o mesiac na to stiahnuť. Oba štáty sa s problémom obrátili na parížsku mierovú konferenciu a tá 3. februára 1918 rozhodla, že hranicu medzi nimi určí Najvyššia rada. Z rozkazu veľmoci sa v júli 1919 konali

v Krakove porady medzi ČSR a Poľskom, kde poľská strana navrhla riešenie sporu plebiscitom, pričom si nárokovala na územie celého okresu Trstenského, Námestovského, Kežmarského, Ľubovnianskeho, Čadčianskeho, Kysúckonomestského a polovicu Levočského a Popradského.¹ Najvyššia rada rozhodla o plebiscite 28. septembra 1919, ktorý sa mal uskutočniť na Tešínsku, Orave (Námestovský a Trstenský okres) a na Spiši (Spišskostaroveský, Starolubovniansky a čiastočne Kežmarský okres).²

Poľská strana tvrdila, že tamojší obyvatelia sú etnickí Poliaci opierajúc sa o hláskoslovnú podobnosť goralského nárečia s poľštinou.³ Slovenská strana sa pri určovaní identity Goralov zasa odvolávala na ich národnostné cítenie, pretože sa vo väčšine prípadov hlásili za Slovákov.⁴

Po vyhlásení plebiscitu sa obe strany vrhli do práce na získavanie ľudí na svoju stranu. Do akcie boli zapojené celé zástupy dobre platených agentov, ktorí sa obyvateľstvo pokúšali presvedčiť nielen slovne, ale aj kupovaním si ho rozdávaním nedostatkového tovaru: múky, petroleja, soli či cukru.⁵ Z jednej i druhej strany však dochádzalo aj k rôznym násilným činom, či dokonca vraždám.⁶

Do agitácie na oboch stranách boli zapojení i kňazi okrem iného aj vzhľadom na už spomínané silné náboženské cítenie tamojšieho obyvateľstva. Na slovenskej strane to boli najmä plebiscitný komisár - kapitulný vikár v Spišskom Podhradí Msgr. Marián Blaha a plebiscitní pracovníci Ladislav Moyš - farár z Haligoviec a František Klein - farár z Richvaldu (Veľkej Lesnej).⁷ Na poľskej strane to boli najmä Ferdynand Machay, Anton a Eugen Sikorovci, Józef Buroń či František Dubron - kaplan z Podvlku.⁸

Agitátorom bolo od začiatku jasné, že náboženská otázka bude pri rozhodovaní obyvateľstva, ku ktorému štátnemu útvaru sa prikloní, hrať nemalú úlohu, a to už aj preto, že pre mnohých Spišiakov a Oravanov bola ich katolícka viera na prvom mieste a až po nej nasledovala národná identita.⁹

Náboženskú kartu vo väčšej miere využívala poľská strana. Hlavným dôvodom bolo, že aj keď ČSR vznikla ako republika Čechov a Slovákov (resp. československého národa), vedelo sa, že hlavné slovo v nej majú Česi, ktorých vlažný či dokonca nepriateľský postoj ku katolicizmu a viere vôbec, sa prijímal ako fakt. Miestne obyvateľstvo o tom utvrdzovali správy z Čiech i Slovenska o barbarskom správaní sa Čechov k náboženským stavbám a objektom. Najväčšie problémy spôsobovali českí vojaci. Veľké pobúrenie vyvolalo napríklad strieľanie opitých českých vojakov do mariánskeho stĺpu v Jablonke, či zdemolovanie kostola v Štiavniku.¹⁰ O reakcii Prahy na podobné incidenty hovorí zápisnica zo zasadnutia Rady ministrov z 26. augusta 1919: „Usneseno, aby ministr národní obrany byl požádán, aby vydal rozkaz vojsku, aby šetřeno náboženských citů obyvateľstva na Slovensku, ježto namnoze vyskytli se případy, že ze strany vojenských osob nebo oddílů nepředloženými řečmi nebo skutky bylo vzbuzeno v tom směru pohoršení, takže se šíří u obyvateľstva na Slovensku namnoze nespokojenost s čs. vojskem nebo dokonce nenávisť k němu.“¹¹ Novoprichádzajúci vojaci na plebiscitné územie už boli inštruovaní, že majú skladať čiapku pred krížom a svätými sochami a namiesto pozdravu „Na zdar“ mali hovoriť Pochválen Ježiš Kristus“.¹²

Poľskí agitátori využívajúc uvedené skutočnosti stavali Poľsko do pozície obrancu náboženstva proti „neznabohom“ Čechom. S ohľadom na to nehovorili o druhej strane ako o Slovákoch, ktorí boli rovnako silne nábožensky založení, ale o Čechoch a čechofiloch. V propagačných letákoch k bežným patrili heslá typu: „Satan má sluhov a tí sluhovia sú Česi“, „Ak sa zapíšeš a hlasovať budeš za Česko-Slovenskú republiku, si zapísaný do čiernej knižky satana“, „Ak budeš hlasovať za Poľsko, budeš zapísaný do bielej knihy Krista“, „Ak nepriступиš k Poľsku, si nepriateľom Panny Márie a ona ťa zdeptá svojimi tvrdými stopami“, „Boh otec. Boh Syn, Boh Duch svätý a Panna Mária chce, aby každý hlasoval pre Poľsko“, či „Kto za Poľsko hlasuje, bude spasení“ a podobne. Protičeský a náboženský charakter mali aj mnohé brožúry, čo bolo zjavné už z ich názvov: „Gwalty českie na Spišu i Orawie“, „Figielki czeskie“ „Co chcom dać husicy?“ „Wiecie, jak cesi krencom?“ „4 obrázky mariánskej sochy v Prahe, ktorú zrútili 3. novembra“, „Czeskie kłamstwa o polskiem głodzie“, „Ako Česi klamú národ“, „Odezwa. Prec z falesnościom ceskom“, „Podlí Česi ani mŕtvym nedajú pokoj“.¹³

České „bezverectvo“ či „neznabožstvo“ bolo stotožňované najmä s ich orientáciou na husitskú tradíciu. Ján Hus a Martin Luther boli vyhlasovaní za nepriateľov „pravej viery“.¹⁴ Veľké problémy spôsobilo v júni 1920 vydanie poštovej známky s obrázkom husitského kňaza s kalichom. Česko-slovenskí plebiscitní pracovníci žiadali, aby známka nebola pustená do obehu. Negatívny dopad na kampaň česko-slovenskej strany malo taktiež predloženie návrhu ústavnej odľuky cirkvi od štátu do pražského parlamentu, o ktorom sa začalo diskutovať vo februári 1920, čo plne využili poľskí agitátori. Antonín Pudlač, sekretár ministra pre správu Slovenska, o tom poslal do Prahy depešu: „V Horní Lipnici je veliké rozčilení ... lidé prohlásili, že půjdou raději do Polska nežli by žili s národem, který takto smýšlí o náboženství“.¹⁵ Kritike poľskej strany neušiel ani česko-slovenský prezident T. G. Masaryk. Nowiny spisko-orawskie z 1. februára 1920 označili Masaryka za pomätenca, ktorý sa asi považuje za slovanského Krista, keďže dal odstrániť

všetky kríže zo škôl a zavesiť miesto nich svoju fotografiu. Autor poznámky sa pýta, či sa dá tiež ukrižovať.¹⁶

Aj keď väčšina miestnych kňazov agitovala za ČSR alebo sa aspoň prikláňala k tomuto riešeniu, vzhľadom na nelichotivý antiklerikálny obraz Čechov a Česko-Slovenskej republiky v očiach obyvateľov plebiscitného územia, bola kampan poľských a polonofilských kňazov vnímaná česko-slovenskou stranou ako veľmi nebezpečná. Už spomínaní štyria najagilnejší: Ferdynand Machay, Anton a Eugen Sikorovci a Józef Buroń unikli pred právomocou spišského biskupstva do Poľska ešte pred začiatkom plebiscitu. Po jeho vyhlásení česko-slovenská vláda naliehala na spišského biskupa, aby ich presunul do oblastí, ktoré by boli čo najďalej od sporného územia. V decembri 1919 odovzdali poľským vojakom českí colníci listy zo Spišskej Kapituly pre Józefa Buroňa a Ferdynanda Machaya. Obaja sa mali pod hrozbou cirkevných trestov vrátiť na Slovensko. Jeden mal prevziať miesto katechéta na gymnáziu v Levoči a druhý vikára v Spišských Markušovciach. Príkaz neuposlúchli.¹⁷ Za deštruktívnu považovalo ich činnosť aj veľké množstvo obyvateľov obcí dotknutého územia, ktorí posielali svoje petície na Medzinárodnú plebiscitnú komisiu. Jedna z nich žiadala, aby Machayovi a Sikorovi bola znemožnená agitácia. Ako dôvod bolo uvedené, že keď svojho času „poslala Rada Narodowa z Krakova pre chudobné tunajšie obyvateľstvo topánky, látky, plátna, detské obleky... tieto veci boli tým spôsobom rozdeľované, že dostal len ten, kto sa na resolúciu podpísal, že pristane k Poľsku. Tento podvod previedol kňaz Ferdiš Machay s kaplánom Sýkorom“. Ďalším obvinením bolo, že „sprisahali... ľud pod holým nebom ku Poľsku a strašia ich pekelnými tresty, keď od prísahy odstúpia“.¹⁸ Inde sa zasa uvádza, že by im mal byť zabránený prístup na plebiscitné územie, lebo kde sa oni zjavia, celá Orava a Spiš je plná vražd, krádeží a nepokojov.¹⁹

Ich pohyb na spornom území bol uľahčený odchodom česko-slovenského vojska koncom marca 1920. Avšak žandárstvo a colná stráž naďalej zostala pod kontrolou ČSR.²⁰ Antonín Pudlač o pôsobení Machaya a jeho spoločníkov informuje vo svojej správe takto: „Když ale hranice pleb(iscitového) území byli otevřeny polské propagandě, kněží Machay, Buron a Sikorové vtáhli do Jablonky s nábožnými písněmi, nesli před sebou kříž a pronesli fanatické pobuřující řeči... Kříž v Jablonce postavili v kostele na oltář a zpívali tedeum, co vikář spišský a ostatní kněží pleb(iscitového) území nedovolí si ani jedenkrát...“.²¹ Medzi tým česko-slovenská vláda i naďalej vyvíjala tlak na kapitulárneho vikára spišského biskupstva Mariana Blahu, aby poľských kňazov prinútil stiahnuť sa z plebiscitného teritória. Na všetky fary zmieneného územia teda boli rozoslané listy informujúce kňazov o prísnom zákaze konania sv. omši a akýchkoľvek cirkevných činností vykonávaných Machayom, Sikorovcami a Buroňom. Z kazateľníc proslovenských kňazov sa ozývali káravé vyjadrenia na adresu poľských duchovných, že neposlúchajú svojho nadriadeného biskupa. Štyrom kverulantom hrozilo suspendovanie. No nedošlo k nemu. V júli sa pri náhodnom stretnutí v Jablonke spýtal Machay Blahu, prečo ich dosiaľ nesuspendoval. Blaha potvrdil, že na neho pražská vláda vyvíja tlak, aby k tomuto kroku pristúpil a on nosí príslušné suspenzačné listy stále so sebou, ale neurobí to, lebo by to, podľa neho, spôsobilo viac škody ako úžitku. Stali by sa z nich totiž populárni mučeníci.²²

Okrem pokusov o pacifikáciu propoľských kňazov sa česko-slovenská strana snažila napraviť, nie najlepšie, obraz Čechov medzi veriacimi na severnom Spiši a Orave organizovaním grátis výletov tamjšieho obyvateľstva na Pražský hrad spojených s návštevou katedrály sv. Víta, ako aj do iných českých a moravských náboženských lokalít. Samozrejme, že poľská strana takúto propagáciu krajiny a jej náboženského charakteru využívala tiež. Najčastejšie išlo o Krakov, Čenstochovú a Varšavu. O tom s akými obavami prijímala česko-slovenská strana výlety do poľských miest vypovedá správa komisie adresovaná Antonínovi Pudlačovi: „...výpravy do Varšavy nám veľmi škodia, lebo účastníci prichodia späť nadšení za Poľsko“.

Podobne ako poľskí agitátori využívali husitizmus a „bezbožníctvo“ Čechov na očiernenie súpera, i česko-slovenskí sa chopili každej príležitosti na vytváranie negatívneho obrazu druhej strany. Tak tomu bolo aj v prípade známeho poľského pútnického miesta Čenstochová, ktoré malo dobré meno medzi slovenskými veriacimi. Na zníženie jeho popularity a poukázanie na prehnitosť poľskej cirkvi poslúžilo česko-slovenskej strane pertraktovanie kauzy čenstochovského mnícha Kacpera Macochu, ktorá sa odohrala v roku 1910. Menovaný sa zamiloval do manželky svojho príbuzného, Waclawa Macochu, Heleny. Kvôli nej postupne vykrádal cennosti z oltára v Jasnej Górze. Dovršenie jeho morálneho úpadku bolo zavraždenie Waclawa, ktorý pristihol oboch milencov.²³

I keď počet kňazov, ktorí agitovali za pripojenie sporného územia k Poľsku bolo menej ako tých, čo boli za ČSR, existovali určité obavy, že sa im prostredníctvom apelácie na náboženské cítenie podarí zvrátiť mienku časti miestneho obyvateľstva v prospech Varšavy. Slovenskí agitátori sa dožadovali výraznejšej pomoci z radov duchovenstva, avšak s vylúčením Čechov, z už skôr spomenutých dôvodov. Jeden z nich o tom v decembri 1919 zo Spiša písal: „V terajších vážnych časoch čo sa týka agitačného účinkovania v tunajšom okolí ve prospech Č.S. Republiky je veľmi vážnym, podľa tunajších pomerov najlepšie by bolo

vec túto zveriť slovenským, ale spoľahlivým, kňazom, pretože ľud má ku kňazom veľkú dôveru. Podobným spôsobom účinkuje námestník spišského biskupa Dr. Marián Blaho na verejných zhromaždeniach v Starej Vsi a okolí. Moc poburujúcim a neúspešným by bolo poslať sem ľudí českého pôvodu; tí by sa potkali tu z nezdarom.“²⁴

Úsilie oboch strán získať si obyvateľstvo na svoju stranu bolo však nakoniec úplne zbytočné, pretože o spornom území nerozhodol plebiscit ale medzinárodná arbitráž, na čo dali 10. júla 1920 v belgickom Spaa súhlas oba zainteresované štáty. V mene Najvyššej rady rozhodla o riešení sporu Velvyslanecká rada, a to 28. júla 1920. Na základe toho došlo k rozdeleniu sporného územia. Slovensko tak stratilo 25 obcí s približne 25 000 obyvateľmi.

Na častiach pripojených k Poľsku bol od začiatku na obyvateľstvo vyvíjaný značný polonizačný tlak. Z pôvodných učiteľov väčšina odišla na Slovensko.²⁵ Do škôl postupne prichádzali poľskí učitelia. Do úradov poľskí úradníci. Trochu iná situácia bola s kňazmi. Pripojené územie totiž naďalej spadalo v cirkevnej oblasti pod právomoc spišského biskupa na Slovensku. Poľsko tak bolo nútené prevziať s práve nadobudnutým teritóriom aj tamojších duchovných, ak sa rozhodli tam zostať, čo nie celkom zapadalo do polonizačných koncepcií novej moci, keďže väčšina z nich bola orientovaná proslovensky.²⁶ Išlo najmä o Františka Móša v Tribši (neskôr v Novej Belej), Antona Kubasáka v Jurgove (do 1921), Pavla Drbiaka v Krempachoch (do 1921), Jána Pataka v Kacvine (do 1922), Vojtecha Pataka (do 1922) a Adreja Hrica (asi do 1926) vo Vyšných Lapšiach, Jozefa Laurinca v Hladovke (od 1921) Františka Rajčána v Novej Belej, Františka Urvaya v Nižných Lapšiach (do 1928) a Štefana Andrašovského vo Fridmane.²⁷ V obciach, kde pôsobili slovenskí kňazi sa slovenčina udržiavala zväčša i naďalej, a to najmä v kostole. Pri zavádzaní poľštiny do škôl dochádzalo ku konfliktným situáciám, pretože dovtedy bola väčšina cirkevná. V Poľsku boli všetky štátne. Slovenskí duchovní sa teda dožadovali, aby o učiteľoch rozhodovala spišská diecéza. V Tribši odmietol slovenský kňaz odovzdať poľskej učiteľke kľúč od školy s odôvodnením, že je cirkevná a poslal list spišskej diecéze so žiadosťou, aby tam mohol ustanoviť nekvalifikovanú učiteľskú silu. V odpovedi mu bolo oznámené, že diecéza „nemôže naskrze zaujať nejaké také stanovisko, ktoré by odporovalo nariadeniam poľskej vlády“, teda poslať tam nediplomovanú silu, a že aj keby poslali kvalifikovanú a nevyhovovala poľským úradom, nemohli by ju tiež potvrdiť, lebo „poľská vláda nedá štátnej podpory“. Podobne sa na obranu cirkevnej školy postavil v Jurgove kňaz Anton Kubasák. Poľské úrady ho upozornili, že cirkevných škôl v Poľsku niet. Zároveň mu pohrozili, že ak neprestane robiť problémy, dajú ho zavrieť.²⁸ Tribšský farár František Moš sa však zastrašiť nedal a poľskej učiteľke dal najavo, že v slovenskej obci nemá čo robiť. Jej budúci muž na to vo svojich pamätiach spomína: „Istého dňa kaplán Moš vtrhol na hodinu učiteľky Rzepeckiej... a na ňu slovne zaútočil: ‚Prečo ste tu prišli učiť po poľsky, keď sú tu Slováci!‘, na čo mu ona odpovedala: ‚Keby som vedela, že sú tu Slováci, určite by som neprišla.‘“ Manžel Rzepeckiej Jan Pluciński ďalej pokračuje: „Kaplán neraz vtrhol na hodinu... a učil po slovensky. Mimoškolská mládež, na ktorú mal vplyv tento kňaz, robili učiteľke rozličné zlomyselnosti. Natierali kľučky na jej dverách h..., v noci bolo často počuť búchanie alebo kopanie do dverí, či výkriky, aby odišla z dediny...“²⁹ V polovici decembra 1920 zasadala v obci pod predsedníctvom Františka Móša Školská rada, ktorá rozhodla o odvolaní poľskej učiteľky a požiadala ho, aby sa ujal výučby v slovenčine. O niekoľko dní na to prišiel do Tribša riešiť vzniknutú situáciu školský inšpektor Wendelin Haber, ktorý na stretnutí s Františkom Mošom spomína takto: „Zavolať som ho na poradu, ktorá mala spočiatku dosť ostrý priebeh. V prípade návratu poľskej učiteľky, hrozil štrajkom detí. Nakoniec sme ale predsa len dospeli k dohode. Učiteľka sa mala vrátiť na svoje miesto, zatiaľ čo slovenský jazyk mal naďalej zostať v škole v rozsahu 4 hodín týždenne vrátane hodín náboženstva.“³⁰

Problémy so zavádzaním poľštiny do cirkevných, pôvodne slovenských, škôl boli aj v iných obciach na pripojenom území. Wendelin Haber sa o začiatkoch poľského školstva v týchto oblastiach na stránkach Gazety Podhalanskej v roku 1930 vyjadril takto: „Tak Spišiaci ako aj Oravci boli v značnej časti nadchnutí sympatiami a istého druhu gravitácie k Československému štátu, špeciálne k Slovensku. Po obsadení obcí Poľskom boli dosadení do všetkých obcí poľskí učitelia, vo všetkých školách sa učil len po poľsky. Rodičia nechceli posielat deti do poľských škôl, prichádzali na školský inšpektorát do Kežmarku a s plačom prosili o vymenovanie slovenských učiteľov. V niektorých obciach až v súčasnom školskom roku boli rodičia trestom donútení posielat deti do poľskej školy... Začal som obsadzovať školy čisto poľskými silami. Aby som nenarazil na odpor, posielal som učiteľov najprv do obcí nám najviac žičlivých, postupne do horších. Počas informatívnych ciest som však zbadal, že organizácia školstva nepôjde pre nás tak ľahko. A takto, 9. septembra 1920, bolo zasadnutie školskej stolice v Čiernej Hore, v ktorej bolo rozhodnuté neprijatť poľského učiteľa... Za takýchto okolností po porade s dr. Bednárskim som odcestoval na miesto v sobotu dňa 8. januára 1921. Záležitosť som mal urovnať dohodou, v opačnom prípade som mal uzavrieť školu. Vidiac zaťažosť a odpor, neslýchanú nenávisť ľudu k všetkému, čo je poľské, stratiac nádej na kompromis, vyhlásil som zavretie školy a opustil miestnosť. Takéto boli vo všeobecných črtách počiatky poľského školstva na Spiši a Orave.“³¹

Nie všade však boli slovenskí duchovní tak vytrvalí a mnohí sa začali postupne podvoľovať polonizačnému tlaku. V Novej Belej odovzdal slovenský kňaz František Rajčán vyučovanie náboženstva poľskej učiteľke hneď nasledujúceho školského roku 1921/22 s odôvodnením, že nechce „aby bol medzi Poľskom a Slovenskom nesúlad, tým skôr, že výučba v tejto škole prebieha v poľskom jazyku.“³² Podobne sa zachoval Štefan Andrašovský, farár vo Fridmane, o ktorom sa František Móš vyjadril, že sa „zmieril... s osudom, prispôbil... pomerom, takže slovenský život z neho veľa nemal“.³³

Zatiaľ čo aktivity poľských školských úradov pri dosadzovaní učiteľských síl na pripojenom území by sa dali z hľadiska kompetencii čiastočne pochopiť, keďže v Poľsku existovali len školy štátne, snahy o zasahovanie do výberu a ustanovovania nových kňazov na farnostiach v uvedených oblastiach sú však už len ťažko obhájitelné. Napriek tomu k nim dochádzalo. Dokladom toho je list spišskooravského starostu Jana Bednarského Prezydium Wojewodztwa w Krakowie z 24. mája 1922, v ktorom prosí o intervenciu na krakovskom biskupstve vo veci uprázdneného miesta kaplána v Nedeci, aby tam bol dosadený Poliak „a to z ohľadov ako národných tak aj politických“. Biskupské konzistórium by malo „v tejto veci bezodkladne zasiahnuť a obsadiť tak dôležité miesto osobou náležite kvalifikovanou na prácu v pohraničí“. Ďalej upozorňuje, že dočasne túto funkciu vykonáva kňaz Pataky – Slovák, farár a dekan zo susedného Kacvina, čo podľa neho nie je najvhodnejšie, pre jeho vysoký vek, keďže administrácia nedeckej farnosti „s ohľadom na povahu obyvateľstva, potrebuje silnú ruku“. Poukazuje tiež na to, že z dôvodu podceňovania dôležitosti tejto otázky biskupským konzistóriom stratili „už jedno miesto na Orave – konkrétne vo farnosti Hladovka, do ktorej spišský biskup dosadil za administrátora vlastného kňaza, údajne v zhode s krakovským konzistóriom, v dôsledku čoho nastala taká anomália, že na území, ktoré patrí Poľsku a poľskej diecéze je administrátorom farnosti cudzí kňaz podriadený a vyslaný cudzím biskupom“.³⁴

Obavy z vplyvu slovenských duchovných na obyvateľstvo však nemali len orgány štátnej a verejnej správy, ale aj jednotliví poľskí či polonofilskí kňazi. Najmä tí, čo sami pôsobili na pripojenom území a usilovali o jeho spolonizovanie. K najznámejším patrili Anton Sikora, jeden z Machajových spolupracovníkov, ktorý sa stal administrátorom fary v Jurgove po smrti Antona Kubasáka v marci roku 1921. Okamžite začal kázať po poľsky, napriek výraznému odporu miestneho obyvateľstva.³⁵ Započaté úsilie nechcel prerušiť ani v čase svojho pobytu na liečení a tak hľadal spôsob ako nájsť za seba vhodnú náhradu v čase neprítomnosti. Spišský biskup, na ktorého sa obrátil, mu odporučil dvoch: Antona Langa (Poliaka) a druhého Františka Móša. V svojom liste krakovskej diecézy sa však o Móšovi vôbec nezmiňuje, pýta sa len na Langa, resp. na iných poľských kňazov, ktorí by ho mohli zastúpiť. V tejto veci intervenuje aj Władysław Semkowicz, predseda Tow. Kresów Południowych (Spolok južného pohraničia) podotýkajúc, že v prípade nenájdenia náhrady by administráciu Jurgova prevzal „kňaz Móš zo susedného Tribša, presvedčený Slovák-Čechofil, ktorý nám tu môže veľa poškodiť ako to robí aj v Tribši, kde bolo potrebné poslať vojsko a zavrieť 11 ľudí“. Nakoniec zdôrazňuje, že „Jurgov teraz nemôže ani deň zostať pod patronátom kňaza Slováka, a to navyše nám nežičlivého“.³⁶

Nakoľko boli úspešné Sikorové aktivity smerujúce k zmene národnej identity jeho veriacich po viac ako desaťročnom úsilí, vypovedá list troch starostov obcí Jurgova, Repísk a Čiernej Hory zaslaný 26. marca 1932 Metropolitnej kúrii v Krakove so žiadosťou o ponechanie aspoň slovenských spevov v kostole, keďže všetko ostatné je už len v poľštine. Sikorovi bolo nakoniec prikázané, aby svojim veriacim vyhovel.³⁷

Zdá sa, že krakovská diecéza mala o čosi zhovievavejší postoj k snahám tamojšieho obyvateľstva o zachovanie si slovenčiny ako administratívne orgány, o čom svedčí i politický tlak na ňu, aby preložila Františka Móša z Tribša, ktorému nakoniec prideliť faru podľa jeho vlastného výberu – v neďalekej obci Krempachoch.

Štátne orgány v svojej snahe o spolonizovanie pripojeného územia nepoľavovali a v roku 1926 nariadili žandárom konfiškovať po domoch kalendáre Spolku sv. Vojtecha. Františkovi Móšovi dokonca poslal starosta okresu Nowy Targ list, v ktorom ho žiadal, aby využil svoj vplyv na veriacich a presvedčil ich, nech namiesto slovenských čítajú poľské kalendáre a brožúry. Vzápätí na to dostal zásielku poľských modlitebných kníh, ktoré mal rozdať medzi veriacimi.³⁸

Po tom, čo medzi Móšom a miestnymi učiteľkami v Krempachoch vznikol v roku 1933 spor ohľadom jazyka piesní spievaných v kostole a následnom zorganizovaní hlasovania veriacich na túto tému (v drvivej väčšine dopadlo v prospech slovenčiny), dostal od starostu Noweho Targu opäť list. Žiadal ho v ňom, aby „vzhľadom na čisto poľský charakter Spiša“ spevy v kostole v Novej Belej a Krempachoch prebiehali „iba v poľskom jazyku“.³⁹

Problémy s okresným úradom však kvôli spomínanej veci nemal len on, ale dokonca i samotní poľskí kňazi. Jeden z nich Stanisław Wciślak, farár v Nižných Lapšach, dostal v júni 1939 od starostu list, v ktorom mu

odporúčal, aby upustil od slovesných piesní v kostole a pridržal sa len poľských, keďže si vraj tamojší obyvatelia želajú „odvrhnúť cudzie zvyky“. V októbri toho istého roku, keď severný Spiš a Orava pripadli Slovensku, použil Wciślak uvedený list ako dôkaz toho, koľko si „musel vytrpieť od niektorých poľských šovinistov“.⁴⁰

Nie všetci poľskí kňazi sa však chovali takto tolerantne k prejavom slovenskosti svojich veriacich a neraz tieto prejavy tvrdo potláčali i prostredníctvom udávania na príslušných policajných orgánoch. Častým javom to bolo napríklad v Tribši, kde farnosť od roku 1932 viedol Jan Wilhelm. Ten využíval i to, že na obyvateľstvo severného Spiša a Oravy sa administratívne orgány pozerali ako na nespoľahlivé. Keď sa dostal do sporu so svojimi veriacimi kvôli nadužívaniu dreva z farského lesa, stačilo na súde znížiť vierohodnosť protivníka vetami typu: „A, panowie, ja ich trzymie, to są Czechofili“ a spor vyhral.⁴¹ Podobne, teda ako na cudzorodý element, sa na obyvateľov pripojeného územia pozerali domáci Poliáci z okolitých obcí. Často ich pri cestách do Noweho Targu napádali a bili. Keď sa na to sťažovali starostovi okresu, ten celý problém vysvetľoval odlišnosťou ich kroja.⁴²

Takmer dvadsaťročné úsilie o polonizáciu obyvateľstva územia severného Spiša a Oravy štátnymi a cirkevnými orgánmi neprinieslo očakávaný výsledok. Okrem iného to dosvedčuje i list kacvinského kňaza Józefa Świsteka z 24. januára 1939 krakovskej diecézy, v ktorom žiadal o preloženie na inú faru zdôvodňujúc to slovami „už mám dosť desaťročného pobytu na tomto hnusnom pohraničí“. Zo svojho zoznamu potenciálnych miest, o ktoré by sa mohol uchádzať, hneď aj vylučuje obce Hladovku a Suchú Horu, pripojené k Poľsku na jeseň roku 1938, pretože nemá záujem „zápasiť s tamojšími ľuďmi o poľskosť“ a navyše s „rodákmi z pohraničnej stráže a polície, či učiteľmi, ktorí budú žiadať zázraky“, keďže, ako ďalej podotýka, „na to sa už necítim“. V závere ešte dodáva, že sa nechce dostať „z dažďa pod odkvap, lebo ak tu na Spiši po dvadsaťročnom prináležaní k Poľsku sú ešte stále rôzne politické problémy, tak v Hladovke si bude musieť kňaz dosť veľa vytrpieť“.⁴³

Cirkev mala na obyvateľstvo severného Spiša a Oravy odjakživa veľký vplyv a tento fakt sa snažili v medzivojnovom období v rôznych formách využiť obe strany sporu o národnú identitu tamojšej populácie. V rokoch tesne po vojne sa koncentroval najmä na obdobie plebiscitných príprav. Po roku 1920, keď severný Spiš a Orava pripadli Poľsku, zápas prebiehal medzi veriacimi spolu s časťou slovenských kňazov a poľskou administratívou a cirkvou. Ako sa ukázalo, úsilie o polonizáciu tamojšieho obyvateľstva v medzivojnovom období nedosiahlo také úspechy, ktoré by mohli poľskú stranu uspokojiť.

Poznámky a literatúra:

¹ MIŠKOVIČ, A.: Napravená krivda. Turčiansky Sv. Martin, 1941, s. 47 - 48.

² CIĄGWA, J.: Rozdelenie Spiša v roku 1920 a jeho právne dôsledky. In: Spiš v kontinuite času. Prešov - Bratislava - Wien : FF v Prešove, UPJŠ v Košiciach, Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Wien, 1995, s. 154 - 165.

³ Väčšina poľských historikov sa tejto tézy pridržá i dnes a niektorí sa vo svojich prácach snažia dokázať, že goralské obyvateľstvo v priebehu predchádzajúcich storočí podľahlo slovakizácii pod vplyvom slovenských učiteľov a kňazov. Pozri zborník TRAJDOS, M. T. (Ed.): Spisz i Orawa w 75 rocznicę powrotu do Polski północnych części obu ziem. Krakow, 1995. Slovenský historik Ivan Chalupecký naopak tvrdí, že príbuznosť goralského nárečia s poľštinou bola spôsobená popoľštením. CHALUPECKÝ, I.: K otázke goralských nárečí na Spiši. In: Studia historica Tyrnaviensia IV., 2004, s. 161 - 172.

⁴ BIELOVODSKÝ, A.: Severné hranice Slovenska. Bratislava : b. d., 1946, s. 24 - 27.

⁵ VARINSKÝ, V.: Vytváranie severnej hranice Slovenska na Orave a Spiši v r. 1918 - 1920. In: Rok 1918 w Polsce i w państwach sąsiednich. Opole : 2002, s. 126; MACHAY, F.: Moja droga do Polski. Kraków, 1992, s. 180.

⁶ CHALUPECKÝ, I.: Krvavá hranica na Dunajci. O delení územia nerozhodol plebiscit. Historická revue 4, 1993, č. 4, s. 15 - 16; MIŠKOVIČ, A.: c.d., s. 52; TOMASZEWSKI, J.: Czechosłowacka propaganda plebiscytowa na Spiszu i Orawie (1919 - 1920). In: Střední a Východní Evropa v krizi XX. století. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica 3 - 4/1995, s. 330 - 331; KOZMIŃSKI, M.: Politics, propaganda and national awareness in the Polish-Slovak borderland after the First World War. In: Acta Poloniae Historica 63 - 64, 1991, s. 163; ORLOF, E.: Orawa i Spisz w latach 1918 - 1920. In: TRAJDOS, M. T. (Ed.): Spisz i Orawa ..., s. 23.

- ⁷ MAJERIKOVÁ, M.: Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov. Rigorózná práca Katedra slovenských dejín a archivníctva FF PU, 2005, s. 39.
- ⁸ TOMASZEWSKI, J.: c. d., s. 329.
- ⁹ GROMADA, V. T.: Woodrow Wilson and Self-Determination for Spisz and Orawa. In: Wilsonian East Central Europe: Current Perspectives. New York : The Pilsudski Institute, 1995, s. 31.
- ¹⁰ TOMASZEWSKI, J.: c. d., s. 326.
- ¹¹ Tamže. s. 324.
- ¹² KOŹMIŃSKI, M.: c. d., s. 164.
- ¹³ MIŠKOVIČ, A.: c. d., s. 53 - 55.
- ¹⁴ KOŹMIŃSKI, M.: c. d., s. 163.
- ¹⁵ TOMASZEWSKI, J.: c. d., s. 330.
- ¹⁶ MACHAY, F.: c. d., s. 182.
- ¹⁷ Tamže. s. 183 - 187.
- ¹⁸ MIŠKOVIČ, A.: c. d., s. 190 - 192.
- ¹⁹ MACHAY, F.: c. d., s. 184 - 185.
- ²⁰ TOMASZEWSKI, J.: c. d., s. 326.
- ²¹ Tamže. s. 329.
- ²² MACHAY, F.: c. d., s. 185 - 187.
- ²³ TOMASZEWSKI, J.: c. d., s. 327 a 329.
- ²⁴ Tamže. s. 325.
- ²⁵ MAJERIKOVÁ, M.: Školstvo v bývalom okrese Spišská Stará Ves v medzivojnovom období. In: Z minulosti Spiša, roč. 12, 2004, s. 75 - 77.
- ²⁶ ROSZKOWSKI, M. J.: Rola Kościoła na Spiszu i Orawie. In: Trajdos, M. T. (Ed.): Spisz i Orawa..., s. 34.
- ²⁷ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKM), APA 211 (Niedzica); HARMATOVÁ, H.: Dejiny farnosti Hladovka (dipl. práca), UK - Bohosl. fak. Bratislava, 2002; KOWALCZYK, J.: Oświata na Spiszu w dwudziestoleciu międzywojennym. In: Trajdos, M. T. (Ed.): Spisz i Orawa..., s. 103; MÓŠ, F.: Roky 1918 - 1939 na severnom Spiši. Bratislava, 1944, s. 8 - 9; CIĄGWA, J.: Slovenčina v spišských kostoloch v Poľsku v 20. storočí. In: Z minulosti Spiša, roč. 9 - 10, 2001/2002, s. 244.
- ²⁸ MÓŠ, F.: c. d., s. 8.
- ²⁹ KOWALCZYK, J.: c. d., s. 103.
- ³⁰ Tamže. s. 104.
- ³¹ ANDRÁŠ, M.: Uverejniť celú pravdu, alebo sa obesiť? (2). In: Život, september 2004, č. 9, s. 12 - 13.
- ³² AKM, APA 219 (Nowa Biała).
- ³³ MÓŠ, F.: c. d., s. 9.
- ³⁴ AKM, APA 211 (Niedzica). Hladovka sa stala opäť súčasťou ČSR od 1924.

³⁵ MÓŠ, F.: c. d., s. 9.

³⁶ AKM, APA 79/II (Jurgów).

³⁷ AKM, APA 79/I (Jurgów).

³⁸ MÓŠ, F.: c. d., s. 12 - 13.

³⁹ Tamže. s. 14.

⁴⁰ Archív Spišskej diecézy (ASD), korešpondencie 1939 - 1945, i. č. 2798/1941.

⁴¹ Tamže.

⁴² MÓŠ, F.: c. d., s. 17.

⁴³ AKM, APA 162 (Krompachy).

Fighting of the Churches for national identity of Goral population in Northern Spis and Orava in period of 1918 - 1939

The Church has had a big influence on inhabitants of Northern Spis and Orava for ages and Poland and Czechoslovakia utilized this fact in fighting of the local population for national identity in inter-war time. In after-war period the struggle was concentrated on time when a plebiscite about the controversial territory was being prepared. The fighting continued between believers and some Slovak priests on the one hand and Polish government and church authorities on the other hand after 1920 when Northern Spis and Orava were incorporated into Poland. After two decades the polonification had not been as successful as Polish side expected.